

СТАНОВЛЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ, УПОВНОВАЖЕНИХ ВЕСТИ БОРОТЬБУ З ПРАВОПОРУШЕННЯМИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД ДО ЗАКІНЧЕННЯ ВВВ)

Горлов Є.В.

викладач Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС

Створенню Державної служби боротьби з економічною злочинністю (далі – ДСБЕЗ) [1] передувала необхідність запобігання та розкриття адміністративних правопорушень і злочинів у сфері господарських правовідносин. Виникнення державних обов'язків щодо запобігання та викриття протиправних діянь у господарській сфері на території сучасної України тісно пов'язано з розвитком інституту відповідальності за порушення порядку зайняття господарською діяльністю.

З'ясування питання становлення підрозділів, уповноважених вести боротьбу з економічною злочинністю, потребує паралельного дослідження історичного виникнення інституту відповідальності за порушення порядку зайняття господарською діяльністю, що можна досягти за допомогою історико-правового методу.

Детально розглянемо розвиток правоохоронних органів, які мали повноваження щодо запобігання господарським правопорушенням у різні історичні періоди. Окремо хотілося б зупинитися на історичному періоді перебування України в складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) до закінчення Великої Вітчизняної війни (далі – ВВВ).

Питанням забезпечення належних господарських правовідносин приділяє увагу багато учених-юристів, правознавців-практиків, а також фахівців з інших галузей науки України, особливо економіки. Різним аспектам запобігання адміністративним правопорушенням у сфері господарської діяльності присвятили праці такі дослідники: О.М. Бандурка, В.Т. Білоус, В.І. Василичук, О.Ф. Долженков, А.І. Денікін, А.Т. Комзюк, П.П. Музиченко, А.Й. Рогожин, Л.П. Скалозуб, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, І.Т. Юляков та інші.

Щоб повною мірою розкрити зазначене питання, насамперед, необхідно проаналізувати соціально-економічне та політичне становище на території сучасної України, яке склалося в той період.

Метою статті є дослідження історичного впливу суспільно значущих подій названого періоду на існування й ознаки норм, що встановлювали відповідальність за протиправні діяння у сфері господарської діяльності, а також розглянути суб'єктів того

періоду, які мали повноваження щодо боротьби з економічною злочинністю.

Радянська влада до розвитку господарських відносин поставилася досить серйозно. Починаючи із Всеукраїнського з'їзду Рад, українські більшовики взяли курс на повну "узгодженість у цілях та діях" з урядом Російської Федерації щодо побудови соціалізму [2, с. 101]. "Прагнучі зразу ж установити соціалістичний лад в економіці й водночас забезпечити продуктами Червону армію та російські міста, що голодували, більшовики вели сувору економічну політику, відому під назвою воєнного комунізму" [2, с. 332].

Виходячи зі складного політичного та економічного становища, більшовики вживають рішучих заходів щодо наведення порядку в країні і забезпечення охорони соціалістичної власності. Із цією метою було прийнято декрети "Про боротьбу зі спекуляцією" (15 листопада 1917 р.), "Про хабарництво" (8 травня 1918 р.), "Про спекуляцію" (22 липня 1918 р.), "Про боротьбу із спекуляцією, з розкраданнями в державних складах, підлогами й іншими зловживаннями на посаді в господарських і розподільних органах" (21 жовтня 1919 р.) та інші.

Названі декрети радянської влади проголошували соціалізацію землі, відміняли приватну власність на землю, запроваджували націоналізацію великої промисловості, банків, залізничного та водного транспорту, зовнішньої торгівлі. Було введено державну монополію на хліб, паливо тощо; заборонено приватну торгівлю товарами продовольчої групи.

П.П. Михайленко зауважує, що в організації української радянської міліції колишній досвід СРСР мав велике значення. В Україні широко застосовували такі загальнодержавні нормативні акти, як перша інструкція "Про організацію радянської робітничо-селянської міліції", яка була прийнята 12 жовтня 1918 р. [3, с. 18].

На той час більшовицька держава велику надію покладала на кримінально-правові репресії в боротьбі за встановлення потрібних їй господарських відносин. Рада народних комісарів (далі – РНК) у декреті "Про спекуляцію" від 22 липня 1918 р. проголошувала, що винні "у збуті, скупці або зберіганні з метою збуту, у вигляді промислу продуктів харчування, монополізованих

Республікою, каралися на термін не менше ніж десять років позбавлення волі і конфіскації всього майна" [4, с. 26–27].

Становленням сучасної служби боротьби з економічною злочинністю вважається 1919 р., коли Народний комісаріат внутрішніх справ (далі – НКВС), обстеживши стан існуючої на підприємствах охорони, прийняв рішення про негайну організацію так званої промислової міліції, на яку було покладено виключні повноваження:

- охорона підприємств, установ та організацій;
- забезпечення громадського порядку на їхній території.

Формувалася вона на договірних засадах. Із квітня 1921 р. до березня 1922 р. промислова міліція була тимчасово скасована у зв'язку з деякими реорганізаціями структур, після цього відновлена постановою Раднаркому від 31 березня 1922 р. "Про організацію з міліціонерів охорони заводів, фабрик, радгоспів та інших державних підприємств, що мають важливе місце або загальнодержавне значення" й існувала до 1930 р.

Запобігання суспільно небезпечним діянням та їх виявленням на території сучасної України того періоду здійснювали підрозділи карного розшуку робітничо-селянської міліції УРСР, яка була створена у 1918 р.

Отже, у період з липня 1918 до березня 1921 р. на території України, що була підвладна радянському уряду, роль норми, яка обмежувала коло суб'єктів певних видів господарської діяльності, виконувала норма – заборона спекуляції, сформульована за допомогою зазначеного Декрету. У період "військового комунізму", коли більшовики намагалися припинити панування капіталістичного способу виробництва, була застосована жорстка заборона здійснювати господарську (підприємницьку) діяльність для більшості суб'єктів [5].

На той час за дії, які ми можемо класифікувати як правопорушення, відповідно до вимог Декрету РНК "Про спекуляцію", передбачалася кримінальна відповідальність.

Через деякий час зусиллями уряду В.І. Леніна було встановлено режим, який більше відповідав відносинам, що були прийнятними для суспільства на той час. Він дістав назву нової економічної політики. Початком непу стала прийнята у березні 1921 р. X з'їздом РКП(б) резолюція "Про заміну продовольчого розверстування продовольчих злочинів" [4, с. 50].

Зростання злочинності в економіці вимагало відповідної правової регламентації, у тому числі стосовно порядку зайняття господарською діяльністю. Такими нормативно-правовими актами були "Інструкція про торгівлю", яка визначала коло осіб, що мали право займатися торгівлею, Постанова РНК Української Радянської Соціалістичної

Республіки (далі – УРСР) від 26 вересня 1924 р. "Про фірму", яка встановлювала порядок реєстрації та функціонування фірм, Постанова РНК УРСР від 2 жовтня 1924 р. "Про торговельний реєстр", яка покладала обов'язок на всі торговельні та промислові підприємства реєструватися в органах Народного комісаріату зовнішньої торгівлі УРСР [2, с. 156].

У період непу на Всеукраїнській нараді працівників НКВС було прийнято постанову "Про діяльність органів міліції" (червень 1924 р.), в якій наголошено на основних недоліках та визначено напрями вдосконалення подальшої роботи міліції, а саме: боротьба з протиправними діяннями проти власності, розкраданнями, бандитизмом, дезертирством, самогеноварінням, хуліганством, фальшивомонетництвом, спекуляцією та іншими суспільно небезпечними діяннями. Усі ці завдання стали обов'язком працівників міліції. Крім того, міліціонери здійснювали посиленний нагляд за дотриманням правил торгівлі.

У зазначений період відновлення народного господарства та індустріалізації країни набули поширення правопорушення у сфері господарської діяльності. У 1921–1922 рр. не було жодної приватної контори, яка не брала б участі у протиправних діяннях.

Завдання посилення охорони власності вимагали вдосконалення організаційних форм діяльності міліції, створення нових структурних підрозділів. У 1922 р. промислова міліція стала поступатися відомчій (фабрично-заводській, горній, промисловій та іншій), яка створювалася на договірних засадах і утримувалася за рахунок підприємств та організацій. Шостого лютого 1924 р. ця форма відомчої охорони була схвалена постановою уряду.

Історичні умови, нові завдання та форми роботи потребували відповідних організаційно-правових змін у системі правоохоронних органів. Постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (далі – ВУЦВК) від 22 березня 1922 р. замість скасованої Всеукраїнської надзвичайної комісії при НКВС УСРР, яка була створена 20 грудня 1917 р., було створено Державне політичне управління (далі – ДПУ) УСРР. А 13 серпня 1924 р. ВУЦВК і РНК УСРР було затверджено положення про ДПУ УСРР, згідно з яким відомство державної безпеки виводилось із підпорядкування НКВС УСРР й утворювалося при РНК УСРР. Одним із провідних підрозділів стає економічне відділення (ЕКВ), невдовзі перетворене на економічну частину (ЕКЧ). Серед завдань, що поклалися на нього, були боротьба з хабарництвом, безгосподарністю, навмисним невиконанням зобов'язань за договорами, а пізніше – боротьба зі спекуляцією, службовими та господарськими злочинами [5].

Разом із цим у середині 1924 р. в структурі карного розшуку створюється активний підрозділ із підрозділами відомчого карного розшуку на місцях, які на договірній основі організують оперативне обслуговування державних промислових підприємств, елеваторів, складів та інших об'єктів. Функції, покладені на працівників карного розшуку, вже в той час були схожі на функції теперішніх працівників ДСБЕЗ, тобто відомчий розшук був попередником спеціалізованої служби по боротьбі з розкраданнями соціалістичної власності (далі – БРСВС), – служби захисту економіки від злочинних посягань (далі – ЗЕЗП), згодом – ДСБЕЗ.

Таким чином, відродження в певних межах капіталістичних відносин у період непу викликало потребу в нормативній регламентації порядку здійснення господарської діяльності і, відповідно, у встановленні охоронних відносин, передбаченні саме кримінальної, а не адміністративної відповідальності за такі суспільно небезпечні діяння.

У грудні 1930 р. після чергової реорганізації радянської правоохоронної системи було ліквідовано НКВС УСРР, а в складі ДПУ згодом створено Управління робітничо-селянської міліції. В 30-х рр. саме перед міліцією та кримінальним розшуком радянське керівництво ставить завдання боротьби зі злочинністю в роздрібній торгівлі, на ринках, складах, а також доручає розслідування справ про розкрадання, спекуляцію, посадові злочини [6, с. 63].

Голод 1932–1933 рр. спричинив гостру нестачу продовольства, що призвело до зростання розкрадань, особливо в колгоспах. На боротьбу із цим явищем, що набуло масового характеру, була спрямована постанова Центрального виконавчого комітету і РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. “Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності”, згідно з якою до винних у розкраданні застосовувалася вища міра покарання, а також позбавлення волі на строк не менше ніж 10 років із конфіскацією майна. Для порівняння: за деякі подібні суспільно небезпечні діяння того періоду в наш час до винних застосовується адміністративна відповідальність.

Із часом, враховуючи масштабність і складність завдань, що стояли перед цими підрозділами, зокрема, необхідності посилення охорони державної власності, постала потреба у створенні спеціального підрозділу з охорони всіх галузей народного господарства. У результаті цього наказом НКВС СРСР від 16 березня 1937 р. у складі Головного управління робітничо-селянської міліції (далі – ГУРСМ) сформовані відділи (відділення) по боротьбі з розкраданнями соціалістичної власності (далі – “ВБРСВС”). Саме цим наказом було затверджено положення “Про відділ по боротьбі з розкрадан-

нями соціалістичної власності та спекуляцією ГУРСМ НКВС СРСР”. Відповідні відділи й відділення були створені в ОВС на місцях.

На ВБРСВС покладалося керівництво роботою республіканських, крайових та обласних органів міліції по боротьбі з розкраданнями власності, спекуляцією, підробкою грошей, а також оперативне обслуговування апаратів Наркомату внутрішньої торгівлі, Центросоюзу, Управління ощадкас, Наркомату фінансів.

Уже на початку свого існування ВБРСВС, сформовані з працівників, що пройшли практичну школу в економічних відділах та підрозділах карного розшуку, виконали велику й корисну роботу щодо виявлення та викриття замаскованих груп розкрадачів, спекулянтів, хабарників і фальшивомонетників, забезпечення збереження державного і громадського майна. Апарати БРСВС, що являли собою новий рід міліцейської служби, на практиці довели переваги спеціалізації в боротьбі зі злочинністю.

Згідно з положенням, служба була створена для боротьби з розкраданнями соціалістичної власності в організаціях і установах держторгівлі, споживчої та інвалідної кооперації, заготівельних організаціях і ощадкасах, а також для боротьби зі спекуляцією. ВБРСВС протягом декількох десятиліть здійснювали захист держави й населення від розкрадачів, шахраїв, хабарників, фальшивомонетників у всіх республіках колишнього СРСР.

У повоєнний період органи міліції України, зокрема апарати ВБРСВС, основну увагу зосередили на боротьбі з розкрадачами державної й колективної власності; на проведеному профілактичних заходів, спрямованих на запобігання й припинення розкрадань і розтрат товарно-матеріальних цінностей та усунення причин цього; на боротьбі з розкраданнями, розбазарюванням іншої хлібопродукції і насінних матеріалів; на посиленні боротьби зі спекуляцією, із порушенням правил торгівлі й інших протиправних діянь, а також на забезпеченні вжиття урядом усіх господарсько-політичних заходів у республіці.

Відповідальні завдання постали перед службою БРСВС у період Великої Вітчизняної війни. Одними з перших складне військове становище відчули працівники БРСВС України, що зіткнулися зі специфічними формами, типами та засобами вчинення господарських правопорушень. Підрозділам БРСВС необхідно було терміново змінювати стиль, напрями й методи роботи.

НКВС СРСР 22 червня 1943 р. видав наказ, який зобов'язував апарати БРСВС рішуче посилити боротьбу з розкрадачами, спекулянтами та порушниками правил щодо здійснення валютних операцій. Державний комітет оборони 22 грудня 1943 року прийняв спеціальну постанову “Про посилення боротьби з розкраданнями і розбазар-

руванням продовольчих і промислових товарів", що зобов'язувала військові трибунали розглядати й цивільні позови військових частин про відшкодування матеріальних збитків.

Апарати БРСВС вели боротьбу з обважуваннями та обмірюваннями споживачів. Відповідно до спеціальної директиви, працівники БРСВС складали відповідні акти під час виявлення порушень. Органи міліції та служба БРСВС відіграли важливу роль у своєчасному постачанні населенню унормованих товарів та продуктів харчування, поклавши край масштабним господарським зловживанням. Міліція стала дієвим знаряддям держави щодо захисту її економічної основи [7].

З викладеного можна зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. У період з липня 1918 до березня 1921 р. на території України, що була підвладна радянському уряду, роль норми, яка обмежувала коло суб'єктів певних видів господарської діяльності, виконувала норма заборони спекуляції, яка була встановлена чинним на той час законодавством.

2. Відродження в певних межах капіталістичних відносин у період непу, викликало потребу в нормативній регламентації порядку здійснення господарської діяльності і, відповідно, встановленні охоронних відносин, передбаченні саме кримінальної, а не адміністративної відповідальності за такі суспільно небезпечні діяння.

3. Відповідальність за порушення порядку зайняття господарською діяльністю на території України в радянський період до закінчення ВВВ, враховуючи політичне становище того часу, що викликало початок Другої світової війни, органи виконавчої влади приділяли значну увагу боротьбі з економічними правопорушеннями, оскільки

стан економіки того часу був важливою складовою для успішного закінчення війни.

Література

1. Положення про Державну службу боротьби з економічною злочинністю : затв. Постановою КМ України від 5 липня 1993 р. № 510 // Збірник постанов Уряду України. – 1994. – № 2. – Ст. 30.
2. Історія держави та права України : у 2 ч. / [А.Й. Рогожин, М.М. Страхов, В.Д. Гончаренко та ін. ; за ред. А.Й. Рогожина]. – К., 1996. – Ч. 2. – 368 с.
3. Александров Ю.В. Из истории советской милиции Украины / Ю.В. Александров, Б.А. Воронин, М.А. Гельфанд ; [под ред. П.П. Михайленко]. – К. : МООН УССР, 1965. – 399 с.
4. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. / [под ред. И.Т. Голякова]. – М. : Госюриздат, 1953. – 463 с.
5. Михайленко П.П. Міліція України радянського періоду (1923–1940 рр.) / П.П. Михайленко // Міліція України. – 2003. – № 9. – С. 18–19.
6. Красноносів Є.Ю. Історико-правові аспекти формування спеціальних правоохоронних підрозділів боротьби з економічною злочинністю в Україні в радянську добу / Є.Ю. Красноносів // Історія міліції України: минуле і сучасне : зб. наук. пр. за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Спец. вип. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 312.
7. Долгий А. Становлення служби боротьби органів внутрішніх справ з економічною злочинністю (історичний огляд) / А. Долгий // Право України. – 1998. – № 5. – С. 95–98.

Горлов Є.В. Становлення підрозділів, уповноважених вести боротьбу з правопорушеннями у сфері господарських правовідносин на території України (радянський період до закінчення ВВВ)

Анотація. У статті досліджено процес становлення підрозділів, уповноважених вести боротьбу з правопорушеннями у сфері господарських правовідносин на території сучасної України в радянський період до закінчення Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: господарська діяльність; запобігання господарським правопорушенням; суб'єкти, уповноважені вести боротьбу з економічною злочинністю.

Горлов Е.В. Становление подразделений, уполномоченных вести борьбу с правонарушениями в сфере хозяйственных правонарушений на территории Украины (советский период до окончания ВОВ)

Аннотация. Статья посвящена исследованию становления подразделений, уполномоченных вести борьбу с правонарушениями в сфере хозяйственных правонарушений на территории современной Украины в советский период до окончания Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность; предупреждение хозяйственных правонарушений; субъекты, уполномоченные вести борьбу с экономической преступностью.

Horlov Ye. Formation of the departments empowered to fight against offences in the sphere of economic legal relations on the territory of Ukraine (soviet period until the end of the Great Patriotic War)

Annotation. The article is devoted to the investigation of formation of the departments empowered to fight against offences in the sphere of economic legal relations on the territory of modern Ukraine in the soviet period until the end of the Great Patriotic War.

Key words: economic activity, prevention of economic offences, subjects, empowered to lead struggle with economic criminality.